

**НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА І ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ
ПЕТРА БІЛОНІЖКИ
(до 70-річчя від дня народження)**

Двадцять восьмого травня 2005 р. виповнилося 70 років від дня народження і 45 років науково-педагогічної та громадської діяльності відомого українського вченого і педагога, кандидата геолого-мінералогічних наук, доцента кафедри мінералогії Львівського національного університету імені Івана Франка, дійсного члена Наукового товариства імені Т. Шевченка Петра Михайловича Білоніжки.

Народився Петро Білоніжка 1935 р. на Львівщині в с. Вишнівчику Перемишлянського району в заможній селянській сім'ї. В 1945 р. разом з батьками переїхав до Львова, де навчався в середній школі № 8; закінчивши школу, 1953 р.

вступив на геологічний факультет Львівського університету, який закінчив 1958 р. за спеціальністю “пошуки і розвідка родовищ корисних копалин”.

Після закінчення університету працював техніком, лаборантом у відділі геофізики Інституту геології корисних копалин АН УРСР (нині ІГГК НАН України). З березня 1959 р. працює у Львівському університеті на посадах інженера-геолога НДС (1959–1960), молодшого наукового співробітника Проблемної геохімічної лабораторії (1960–1977), а з квітня 1977 р. – доцента кафедри мінералогії. У 1964–1967 рр. навчався в заочній аспірантурі на кафедрі мінералогії під керівництвом професора Євгена Лазаренка; 1972 р. захистив дисертацію “Геохимия бора, брома и йода в калийных отложениях Прикарпатья” і одержав науковий ступінь кандидата геолого-мінералогічних наук. Учене звання доцента кафедри мінералогії йому присвоєно 1970 р.

У різні роки П. Білоніжка читав студентам лекції з профільних курсів і спецкурсів, зокрема, з геохімії, геохімії окремих елементів, геохімії ізотопів, геохімії літогенезу, геохімії доквілля, спеціальних методів у геохімії, мінералогії осадових порід; проводив практичні й лабораторні заняття з названих дисциплін, керував курсовими, науковими і дипломними роботами та навчальними і виробничими практиками студентів. З усіх цих курсів розробив робочі програми, опублікував методичні рекомендації з загальної геохімії, програми першої та другої виробничих практик і методичні рекомендації до написання дипломних робіт, методичні рекомендації і завдання до написання контрольних робіт з геохімії для студентів заочної форми навчання, а також навчальний посібник “Геохимия элементов главных подгрупп I–III группы Периодической системы Д.И. Менделеева” (1984, співавтор О. Матковський).

Наукова діяльність П. Білоніжки багатогранна й охоплює різні питання геохімії і мінералогії. В його творчому доробку близько 160 публікацій, у тім числі вже згадуваний навчальний посібник і п'ять монографій: “Минералы Украинских

Карпат. Оксиди, гідроксиди, хлориди, йодиди, фториди” (1995, співавтори В. Грицик, О. Матковський та ін.); “Мінерали Українських Карпат. Борати, арсенати, фосфати, молібдати, сульфати, карбонати, органічні мінерали і мінералоїди” (2003, співавтори О. Матковський, Г. Бойко, Д. Возняк та ін.); “Євген Лазаренко – вчений, педагог, громадський діяч” (серія Дрібненька бібліотека, 2002); “Кафедра мінералогії Львівського національного університету імені Івана Франка (1804–2004)” (2004, співавтори О. Матковський, Л. Скакун, Є. Сливко); “Академік Євген Лазаренко. Нарис про життєвий і творчий шлях, спогади, фотоальбом” (2005, співавтори й упорядники О. Матковський, В. Павлишин).

Головним геологічним регіоном досліджень ученого є Передкарпатський прогин, головними об'єктами мінералогічного і геохімічного вивчення – галогенні формації та пов'язані з ними родовища калійно-магнієвих солей. Саме їм присвячена більшість праць Петра Михайловича. Окремі з них стосуються інших регіонів України (Закарпаття, Крим, Український щит).

Петро Білоніжка також є автором низки статей з історії мінералогії й геохімії, історії кафедри мінералогії та геологічного факультету Львівського університету, інформації про наукові конференції, персоналії тощо.

Наукові праці геохімічного спрямування присвячені геохімії літію, бору, бромю та йоду. У першій статті з геохімії літію, опублікованій у Матеріалах Комісії мінералогії і геохімії КБГА (1961), молодий учений висвітлив маловідомі на той час питання поведінки Li в екзогенних процесах, з'ясував, що в глинистих мінералах літій перебуває не в адсорбованому стані, як тоді вважали, а входить у їхні кристалічні структури.

На підставі вивчення вмісту бору в соляних мінералах і соленосних глинах дослідник довів, що бор не входить ізоморфно в кристалічні структури карбонатів, сульфатів і хлоридів, а під час кристалізації солей у седиментаційному басейні поступово нагромаджується в ропі, з якої випадає в осад у вигляді боратів; у разі привнесення в солеродний басейн теригенного глинистого матеріалу гідрослюди спочатку поглинають бор, а потім він міцно входить у їхні кристалічні структури.

Важливими є дані щодо геохімії бромю. П. Білоніжка уточнив шкалу нормально-го вмісту бромю в хлоридах морського походження, виявив, що в соленосних глинах іони бромю не адсорбуються, а містяться у розсіяних хлоридах і в поровій ропі. На підставі цих досліджень побудовано нові діаграми залежності бром-хлорних коефіцієнтів від мінерального складу хлоридів, які застосовано для з'ясування походження покладів калійних солей Передкарпаття.

Значний внесок ученого у вивчення геохімії йоду в екзогенних процесах, особливо в процесі галогенезу. На підставі аналізу розрізеного фактичного матеріалу, аналітичних і експериментальних досліджень П. Білоніжка довів, що під час кристалізації солей йод не входить ізоморфно у формі йодид- та йодат-іонів у кристалічні структури породотворних мінералів (хлоридів, сульфатів, карбонатів і силікатів), його не адсорбують глинисті мінерали, а він нагромаджується в ропі; частина його переходить в атмосферу через окиснення йодид-іонів до молекулярного йоду.

У наукових працях мінералогічного спрямування детально описано окремі соляні мінерали та їхні важливі супутники.

У Стебницькому і Калуському калійних рудниках Передкарпаття П. Білоніжка відшукав рідкісні кристали каїніту і шеніту, мономінеральні агрегати леоніту й гексагідриту, виконав їхні всебічні мінералогічні дослідження, результати яких

опубліковані у співавторстві з В. Малашевським. У названих вище кристалах виявлено чотири нові кристалографічні форми.

Вченому належить перша знахідка в Україні і третя у світі рідкісного мінералу бору – чемберситу, результати детального вивчення якого опубліковані у співавторстві з О. Винар, В. Мельником та П. Вовком.

Чимало наукових праць П. Білоніжки присвячено вивченню глинистих мінералів. Дослідник визначив, що в покладах калійних солей Передкарпаття вони мають, головню, теригенне походження (підтверджено визначенням їхнього віку калій-аргоновим методом).

Значний інтерес становлять дослідження щодо трансформаційного перетворення у процесах галогенезу монтморилоніту й каолініту через проміжні змішаношаруваті утворення в гідролітичній та хлорит.

Принципово новим є висновок про те, що утворення шаруватих силікатів у солеродних та інших седиментаційних басейнах можливе лише тоді, коли в ці басейни надходять продукти вулканізму.

Важливе теоретичне значення мають праці, присвячені проблемам походження покладів калійних солей сульфатного типу, постседиментаційної зміни водних хлоридів і сульфатів, походження глауконіту, природи забарвлення мінералів, ізоморфізму в силікатах та інші.

Петро Білоніжка – невтомний дослідник історії науки. Разом з іншими вченими опублікував з цього напрямку три названі вище монографії та низку статей. Він є співредактором і упорядником праці “Геологічний факультет. Матеріали до енциклопедії Львівського університету” (2004). Численні його статті присвячені аналізу творчої діяльності академіків В. Вернадського, Є. Лазаренка, В. Соболева, професорів Д. Бобровника, Г. Бойка, І. Верхратського, Г. Піотровського, Д. Резвого, доцентів Л. Колтуна, М. Сливка, Е. Янчука та ін.

Учений не байдужий до національних питань в історії науки і культури, зокрема, низка його публікацій присвячена вивченню історії національно-визвольних змагань у Галичині, дослідженню подій, пов’язаних з недопущенням І. Франка на посаду доцента кафедри літератури та етнографії, боротьбі українських студентів за українську мову і відкриття відповідної кафедри у Львівському університеті, аналізу історії української мінералогічної та кристалографічної термінології і перших підручників з мінералогії, виданих українською мовою у другій половині XIX ст.

П. Білоніжка брав участь у численних міжнародних, всесоюзних, республіканських, всеукраїнських наукових форумах, де виступав з доповідями з актуальних питань мінералогії, геохімії, історії науки і краєзнавства.

Він є одним з організаторів і учасників урочистих академій, присвячених пам’яті Івана Франка, Адама Коцка, Євгена Лазаренка, Мартина Сливка та інших учених.

Досить вагома громадська діяльність П. Білоніжки. Тривалий час він був ученим секретарем Львівського геологічного товариства, у різні роки – членом експертної і методичної комісії, наставником академічних груп, заступником декана, головою осередку “Просвіта” геологічного факультету. Нині він заступник голови геологічної секції НТШ, відповідальний секретар “Вісника Львівського університету. Серія геологічна”, член редколегії “Мінералогічного збірника”, член робочої групи Енциклопедії Львівського національного університету імені Івана Франка, член Вченої ради геологічного факультету.

У 2000 р. обраний дійсним членом Наукового товариства імені Тараса Шевченка.

Редколегія Мінералогічного збірника та колектив геологічного факультету сердечно вітають Петра Михайловича Білоніжку з ювілеєм і зичать йому міцного здоров'я та подальших творчих успіхів.

Редколегія “Мінералогічного збірника”